

คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม

Science and Technology Faculty of NPRU

บทที่ 8

สัตว์พาหะนำโรคและการควบคุม

โดย อาจารย์ดวงรัตน์ เสือขำ
สาขาวิชาอาชีวอนามัย และความปลอดภัย
คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม

เนื้อหา

1. การควบคุมแมลงและสัตว์ขาข้อ

1. ความรู้ทั่วไป

2. ยุง

3. แมลงวัน

4. แมลงสาบ

5. แมลงและสัตว์ขาข้ออื่นที่สำคัญ

* ไรือด ไร เห็บ หมัด

2. การควบคุมสัตว์แทะ (หนู)

การจำแนกแมลงและสัตว์ขาข้อ

Arthros

Poda

Arthropods

ลักษณะเฉพาะของสัตว์ขาข้อ

1. ลำตัวเป็นปล้องต่อกันและมีระยางค์หลายคู่
2. มีระยางค์เปลี่ยนแปลงไปสำหรับใช้กินอาหาร
3. exoskeleton (หุ้มด้วยไคติน) ไม่มีกระดูกสันหลัง
4. bilateral symmetry
5. ไม่มี cilia
6. ระบบหมุนเวียนของเลือดอยู่ด้านหลัง (dorsal)
ระบบทางเดินอาหารอยู่ตรงกลาง
และระบบประสาทอยู่ด้านท้อง (ventral)
7. ลำตัวลักษณะเป็นโพรงภายใน (hemocoel)

Class Arachnida

Cephalothorax

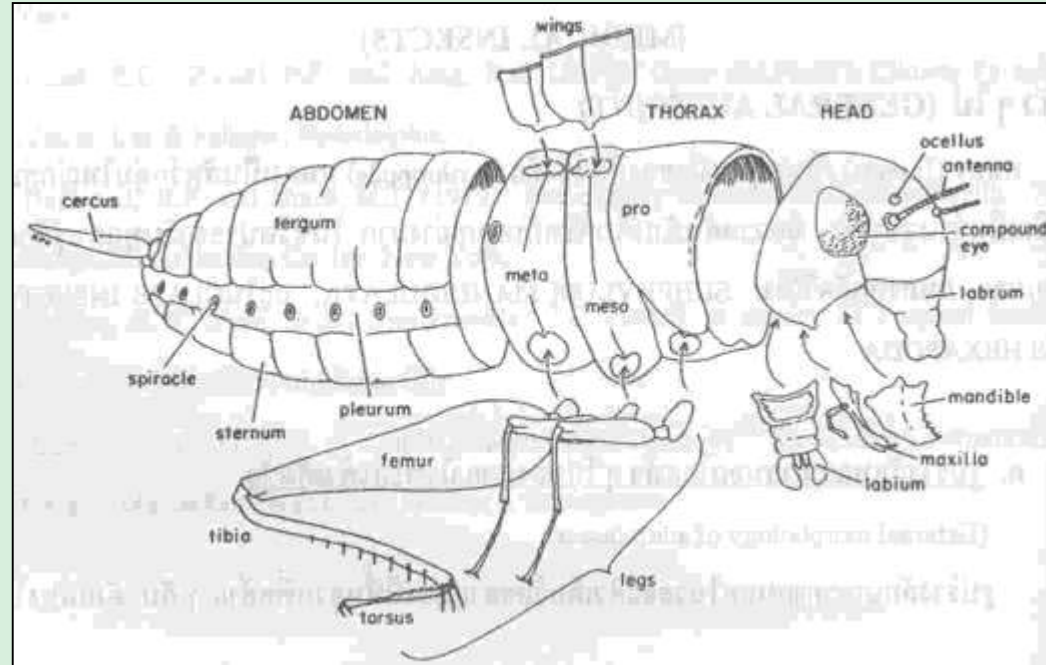
หัว + อก

ท้อง

- ไม่มีหนวด
- มีระยางค์ 4 คู่ในการเดินอยู่ที่ Cephalothorax
- สัตว์กลุ่มนี้ เช่น แมงมุม เห็บ ไร เหา

Class Hexapoda or Insecta

แมลงวัน แมลงสาบ ยุง

ความสำคัญทางด้านสาธารณสุข

1. เกิดจากแมลงโดยตรง

- กัด กินเลือด สร้างความรำคาญ
- โรคผิวหนัง
- อันตรายต่อระบบประสาท
- พิษ / แพ้พิษ
- Myiasis
- Entomophobia

2. เกิดจากแมลงโดยอ้อม (การเป็นพาหะนำโรค)

- การนำโรคโดยเชื้อโรคติดไปตามขาและขน

(Mechanical transmission)

- การนำโรคโดยเชื้อเข้าไปในแมลงและสัตว์ขาข้อ

(Biological transmission)

- การนำโรคโดยเชื้อจากตัวแม่เข้าสู่ไข่และจะอยู่ในตัวแมลงหรือสัตว์ขาข้อที่เจริญจากไข่

(Transovarian transmission)

- การนำโรคโดยการถ่ายทอดเชื้อในระยะระหว่าง
การลอกคราบ (**Transtadail transmission**)

3. เกิดจากแมลงเป็นโฮสต์กึ่งกลางของพยาธิบางชนิด

- ไรน้ำ (Cyclop) เป็นโฮสต์กึ่งกลางตัวแรกของ พยาธิตัวจิ๊ดและติดปลา
- กุ้ง / ปู เป็นโฮสต์กึ่งกลางตัวที่สองของ พยาธิใบไม้ปอด

ยุง (Mosquitoes)

ยุง จัดอยู่ในอันดับ Diptera, Family Culicidae (Mosquito)
มีอยู่ทั่วโลกประมาณ 100 กว่าชนิด (Sprcies)

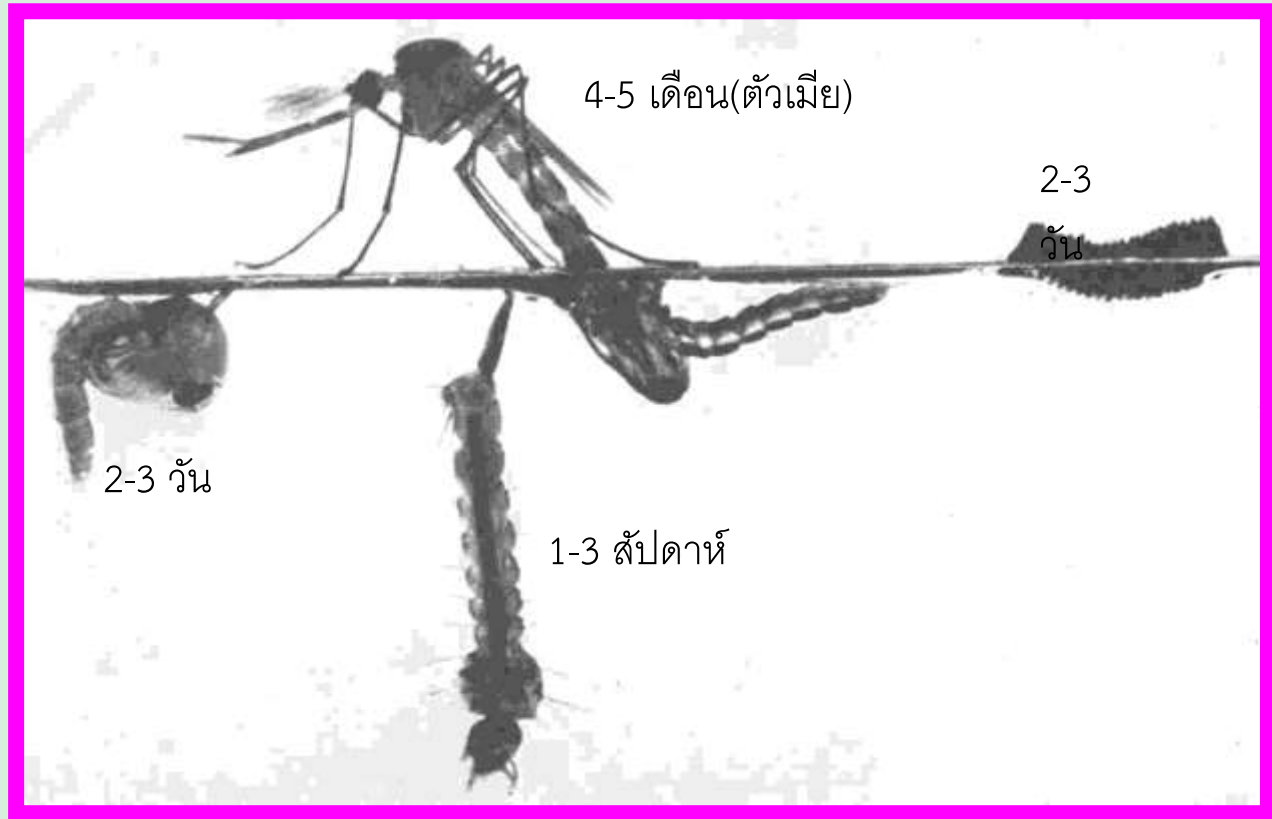
มีทั้งยุงที่นำโรคและก่อให้เกิดความรำคาญ

แต่มียุงเพียง 3-4 ชนิด ที่เป็นพาหนะนำโรค คือ

- *Anopheles* (ยุงก้นปล่อง)
- *Aedes* (ยุงลาย)
- *Culex* (ยุงรำคาญ)
- *Mansonia* (ยุงเสือ)

วงจรชีวิตของยุง

การจำแนกชนิดของยุง

(1) Subfamily Anophelinae (ยุง Anopheline)

ได้แก่ ยุงก้นปล่อง

- นำโรคไข้มาลาเรียมี 5 species คือ *Anopheles minimus*,
A. balabacensis, *A. maculatus*, *A. sundaicus*, *A. aconitus*
- นำเชื้อโรคเท้าช้าง เช่น *A. gambiae*

(2) Subfamily Culicinae

ยุง Culicine มีอยู่ทั่วโลก 30 สกุล (ประมาณ 1,500 ชนิด)
ที่สำคัญได้แก่

1) ยุงลาย (*Aedes*) เช่น *Aedess aegypti* , *Ae.albopictus*
นำเชื้อโรคไข้เลือดออก , *Ae. hiveus* นำเชื้อโรคเท้าช้าง

2) ยุงคิวงเลกซ์ (*Culex*) ได้แก่ *Culex pipiens* นำโรคเท้าช้าง,
C. fatigans (ยุงรำคาญในไทย)

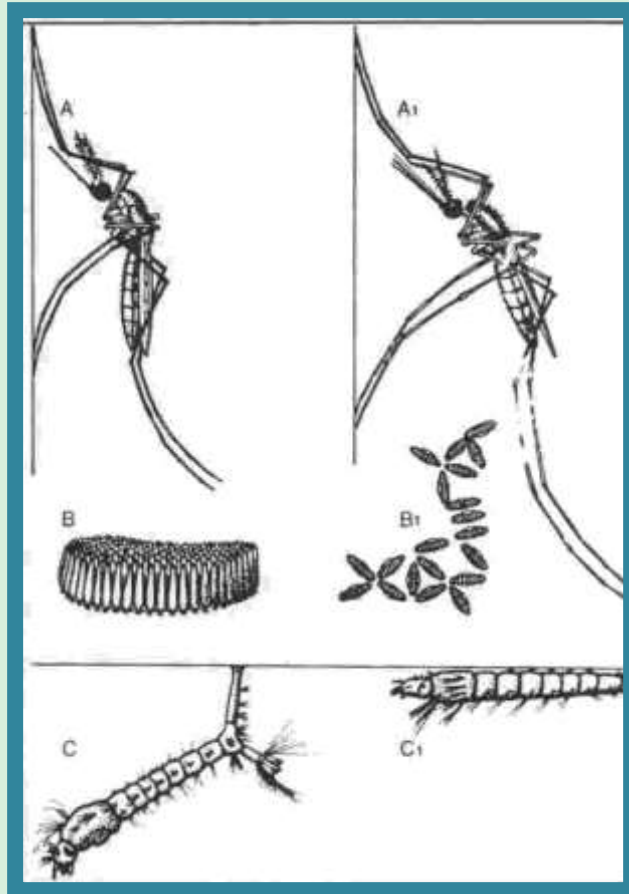

3) ยุงแมนโซเนีย (*Mansonia*) หรือยุงเสือ เป็นพาหะของโรคเท้าช้าง
Mansonia uniformi, *M. indiana*, *M. annulata* และ *M. bonnea*

Culex

Anopheles

(3) Subfamily Toxorhynchitinae

มีสกุลเดียว คือ *Toxorhynchites* (ยุงยักษ์) หากิน
เวลากลางวัน ไม่กินเลือด แต่จะกินน้ำหวานเกสรดอกไม้
ยุงพวกนี้ไม่นำเชื้อโรค ในระยะลูกน้ำของยุงยักษ์เป็น
ตัวห้ำ (Predator) ที่กินลูกน้ำชนิดอื่นเป็นอาหาร

การป้องกันการรบกวนและการกัดของยุง

1. ตัดมุ้งลวด
2. นอนกางมุ้ง
3. สวมเสื้อแขนยาวและกางเกงขายาว
4. ใช้ควันไฟไล่ยุง
5. ใช้สารเคมีทาตามร่างกาย

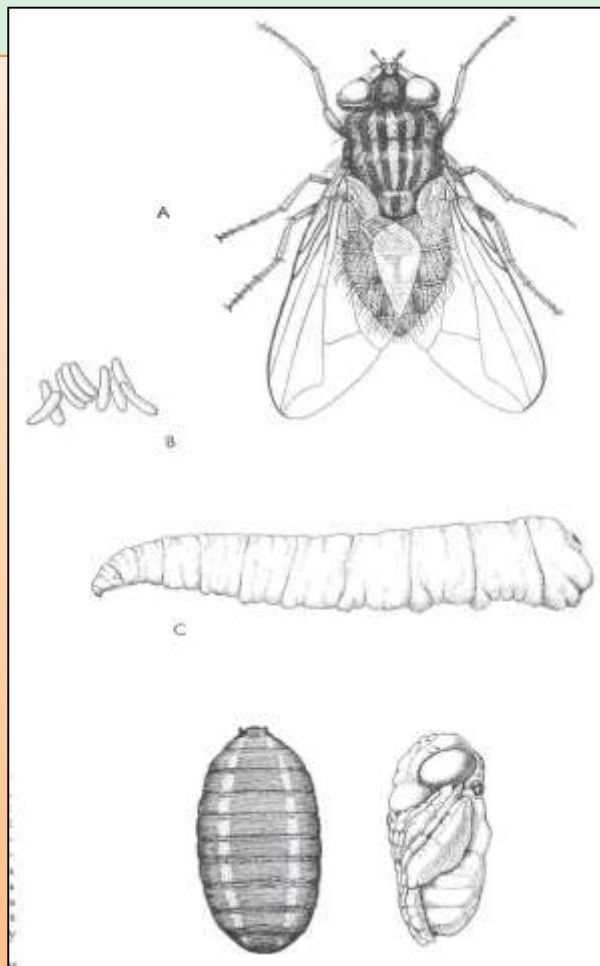
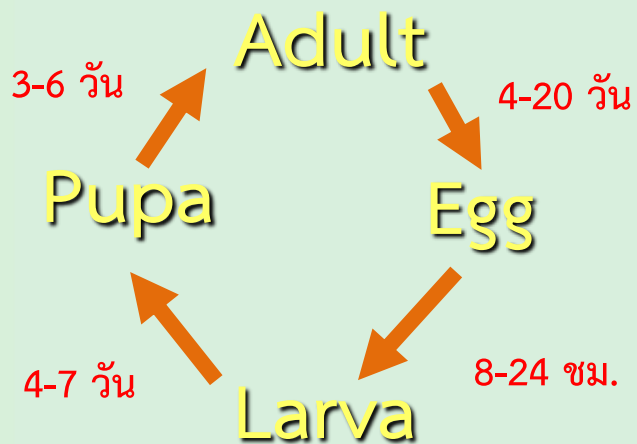
การป้องกันการเกิดของยุง

1. การกำจัดแหล่งเพาะพันธุ์ยุง
2. การกำจัดยุง เพื่อตัดวงจรการแพร่เชื้อโรค
  - 2.1 การกำจัดตัวอ่อน (ลูกน้ำยุง)
  - 2.2 การกำจัดตัวแก่

แมลงวัน (Flies)

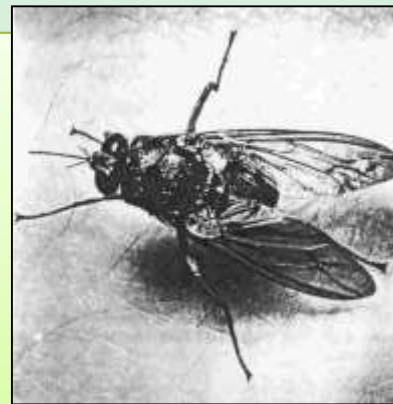
วงจรชีวิต

ชนิดของแมลงวัน

1. แมลงวันบ้าน
2. แมลงวันหัวเขียว
3. แมลงวันลายเสือ
4. แมลงวันดูดเลือด

มีจำนวนร้อยละ 83

แหล่งเพาะพันธุ์

- อูจจาระคนตามส้วมหลุม มูลสัตว์ กองขยะ เศษอาหาร เนื้อสัตว์ซากสัตว์ ตะกอนน้ำโสโครก
- ส่วนแมลงวันลายเสือ จะแพร่พันธุ์ตามเนื้อสัตว์ เช่น แหล่งที่ทำเนื้อเค็ม ปลาเค็ม ปลาแห้ง

ความสำคัญของแมลงวัน (Flies)

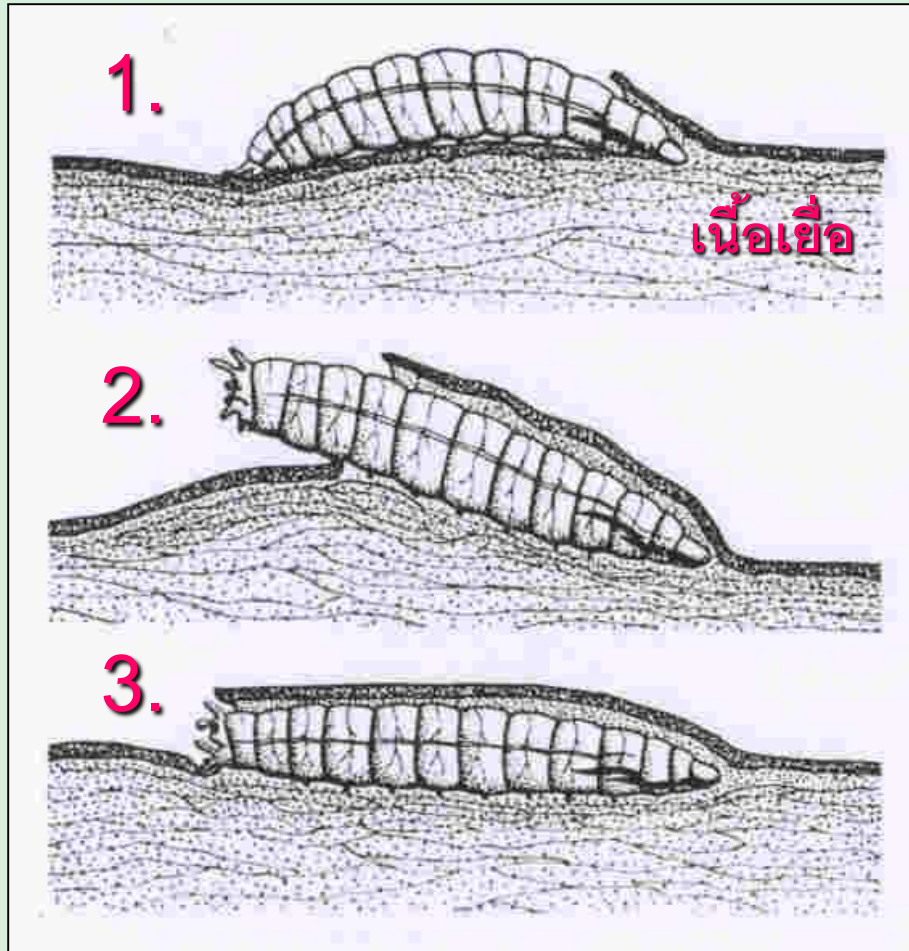
1. ก่อความรำคาญ
2. เป็นพาหะนำโรค

โรคที่แมลงวันเป็นพาหะ

1. โรคที่เกิดจากเชื้อแบคทีเรีย
2. โรคที่เกิดจากเชื้อไวรัส
3. โรคที่เกิดจากเชื้อโปรโตซัว
4. โรคที่เกิดจากพยาธิ
5. โรค Myiasis

Myiasis

การควบคุมแมลงวัน

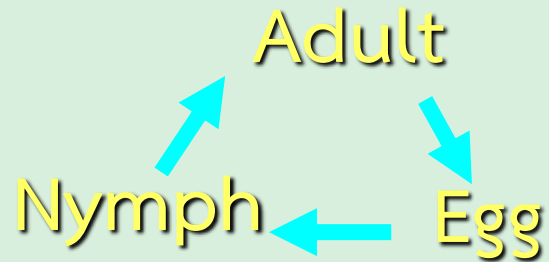
1. การควบคุมทางสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อม
2. การควบคุมทางเคมี
3. การควบคุมทางชีววิธี
4. การควบคุมด้วยวิธีกล

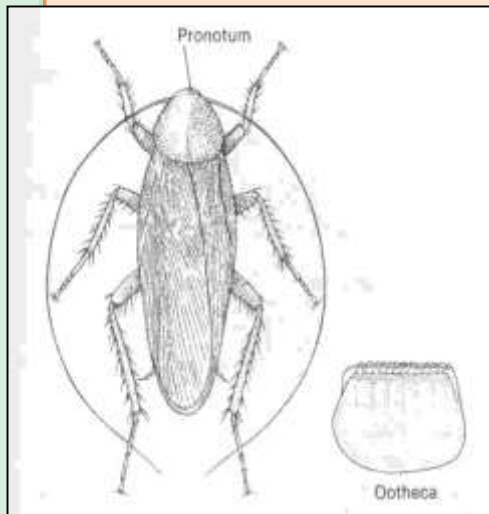
แมลงสาบ (Cockroaches)

วงจรชีวิต

ชนิดของแมลงสาบ

1. แมลงสาบอเมริกัน

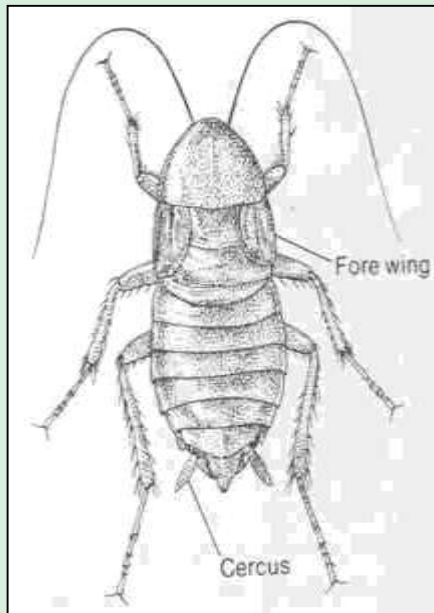
ชนิดของแมลงสาบ

2. แมลงสาบเยอรมัน

ชนิดของแมลงสาบ

3. แมลงสาบตะวันออก

ชนิดของแมลงสาบ

4. แมลงสาบสีน้ำตาล

แหล่งเพาะพันธุ์

ที่อัปชั้น มีด เช่น ตามรอยแตกของผนัง ช่องระบายอากาศ ฯลฯ

ความสำคัญของแมลงสาบ

1. ก่อความรำคาญ
2. ทำลายข้าวของ
3. เป็นพาหะนำโรค
4. Intermediate Host
5. ทำให้เกิดการแพ้

การควบคุมแมลงสาบ

1. การควบคุมทางสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อม
2. กำจัดแคปซูลของแมลงสาบ
3. การควบคุมทางเคมี
4. การควบคุมด้วยวิธีกล

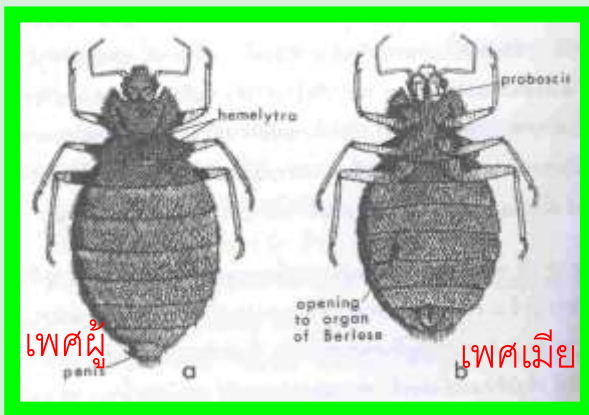

แมลงและสัตว์ขาข้ออื่นที่สำคัญในทางสาธารณสุข

1. เือด (Bed bugs)
2. ไร (Mites)
3. เห็บ (Ticks)
4. หมัด (Fleas)

เรือด (Bed bugs)

อุปนิสัยของเรือด

- ทั้งตัวผู้และตัวเมียดูดเลือดเป็นอาหาร
- ออกหากินเวลากลางคืน (ส่วนมาก)
- มักหลบตามขอบที่นอน หลังกรอบรูป
ขอบประตู รอยแตกผนัง

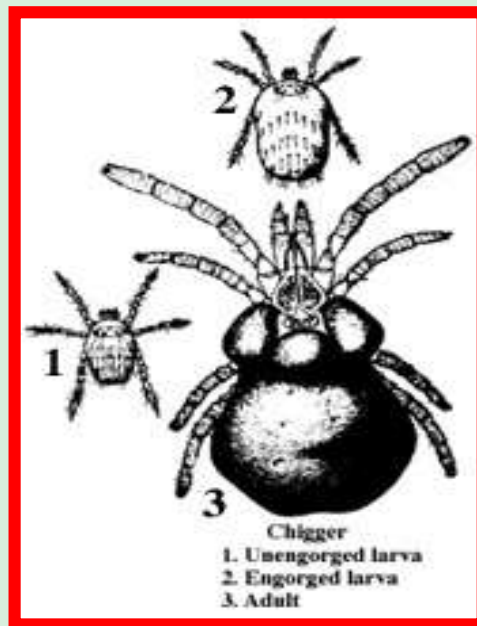
การควบคุมเรือด

1. การกำจัดแหล่งอาศัย
  - ใช้ความร้อนหรือแสงแดดไล่
  - ปิดรอยแตกบ้านหรือเฟอร์นิเจอร์
2. การใช้สารเคมี
  - มาลาไรออน หรือ ลินเดน

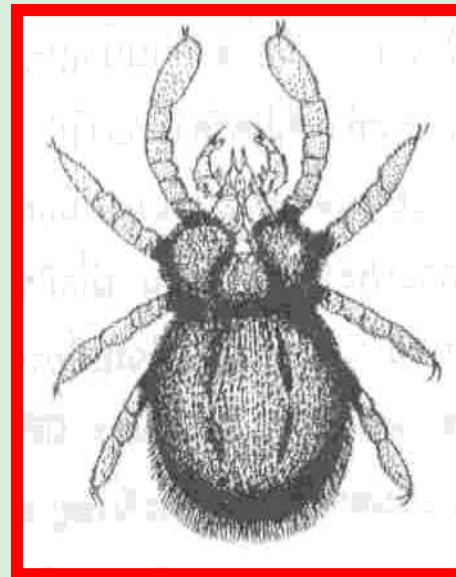

ไร (Mites)

ตัวอ่อน

ตัวเต็มวัย

อุปนิสัยของไร

วางไข่บนดิน เมื่อตัวอ่อน ออกจากไข่
จะอาศัยตามพื้นหญ้า พุ่มไม้ เมื่อสัตว์เลือดอุ่น
ผ่านมา จะเกาะ กินน้ำเหลืองเป็นอาหาร

ความสำคัญ ทางการแพทย์

1. โรค Scrubitch
2. เป็นพาหะของไข้ Scrub typhus
(Mite Typhus) เกิดจากเชื้อ Rickettsia
tsutsugamushi

การควบคุมไร

1. การกำจัดแหล่งอาศัย

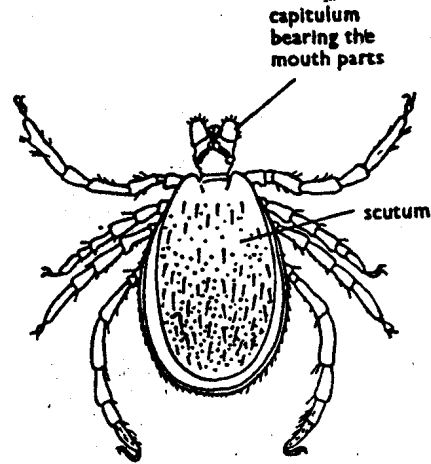
เช่น พุ่มไม้ หญ้า

2. การใช้สารเคมี

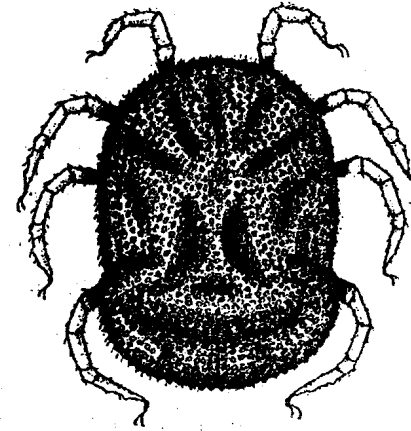
เช่น เบนซิล เบนโซเอท, ดีลดริน หรือ ซีวิน

เห็บ (Ticks)

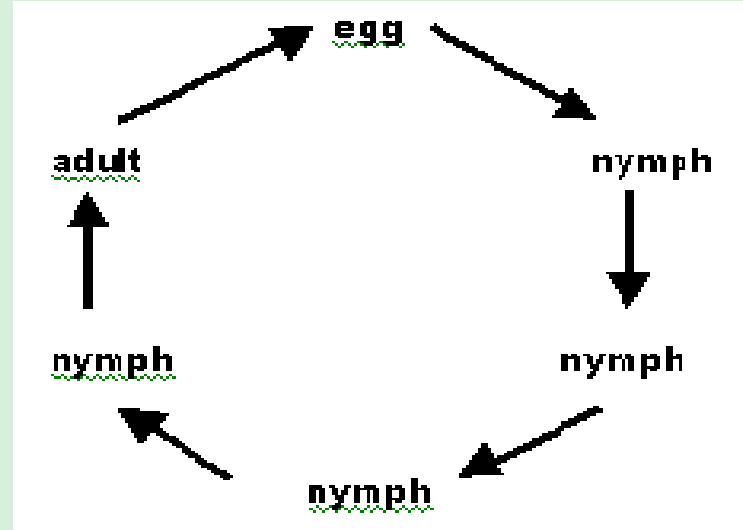
เห็บแข็ง
(Hard Tick)

เห็บอ่อน
(Soft Tick)

วงจรชีวิต

อุปนิสัยของเห็บ

กินเลือดสัตว์เลือดอุ่น มีโฮสต์เฉพาะตัว

ความสำคัญทางการแพทย์

1. ระคายเคือง
2. ไข้แข็งเป็นพาหะ
  - Encephalitis
  - Q Fever
3. ไข้อ่อนเป็นพาหะโรค Relapsing Fever

การควบคุมเห็บ

1. การกำจัดแหล่งอาศัย
2. การใช้สารเคมี

หมัด (Fleas)

หมัดหนู

Xenopsylla cheopis

หมัดคน

Pulex irritans

หมัดสุนัข

Ctenocephalides canis

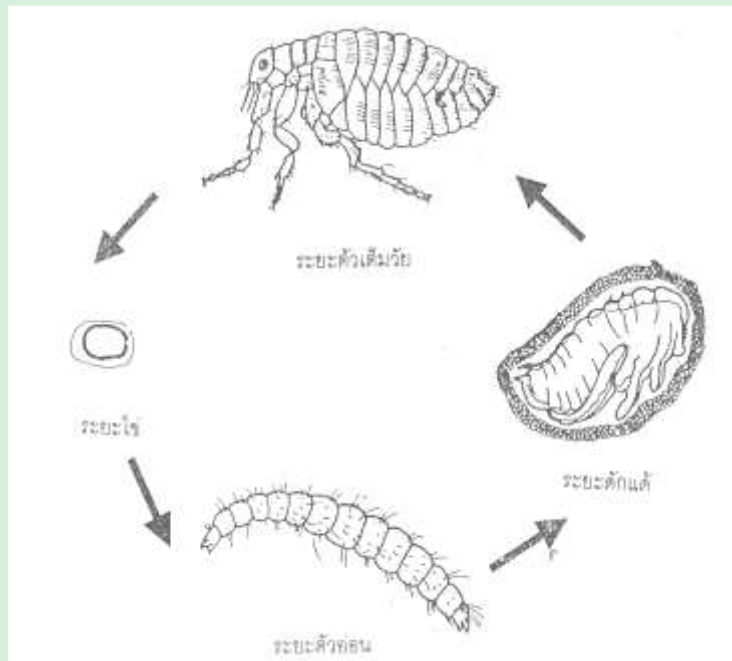
หมัดแมว

Ctenocephalides felis

หมัด (Fleas)

วงจรชีวิต

ความสำคัญทางการแพทย์

1. ระบายเคือง
2. พาหะนำโรค
  - กาฬโรค (Plague)
  - Murine typhus
3. Intermediate Host ของพยาธิติดหนู
และติดสุนัข

การควบคุมหมัด

1. การกำจัดแหล่งอาศัย
2. การใช้สารเคมี

การควบคุมสัตว์แทะ (Rodent)

Rodents หมายถึง สัตว์สี่เท้า เลี้ยงลูกด้วยน้ำนม
มีฟันหน้า 2 คู่ ลักษณะโค้งยื่น ใช้กัดแทะสิ่งต่างๆ
ฟันหน้าของมัน สามารถเจริญยาวได้ตลอดชีวิต
ตัวอย่าง : หนู กระรอก

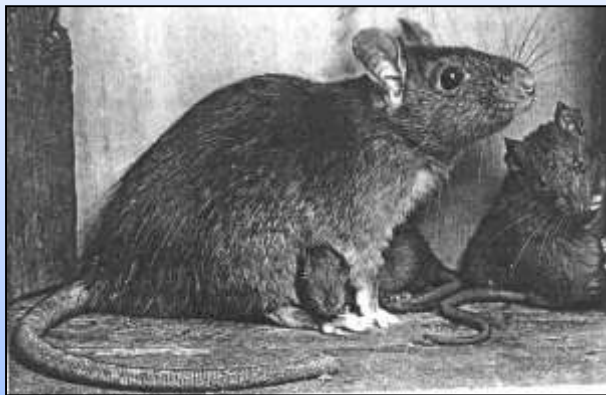
ชนิดของหนู

1. **Domestic rodents** หนูที่อยู่ตามบ้าน กินอาหาร
และทำรังอาศัยอยู่ในบ้าน
2. **Commensal rodents** หนูที่อาศัยกินอาหารใน
บ้านเรือน แต่ไม่ได้ทำรังอาศัยอยู่ในบ้าน
3. **Field rodents** หนูที่อาศัยหากินอาหารอยู่ในไร่นา
โดยชุกชุม
4. **Wild rodents** หนูที่อาศัยอยู่ในป่าและหากินในป่า

ชนิดของหนูที่พบมากและมีความสำคัญ

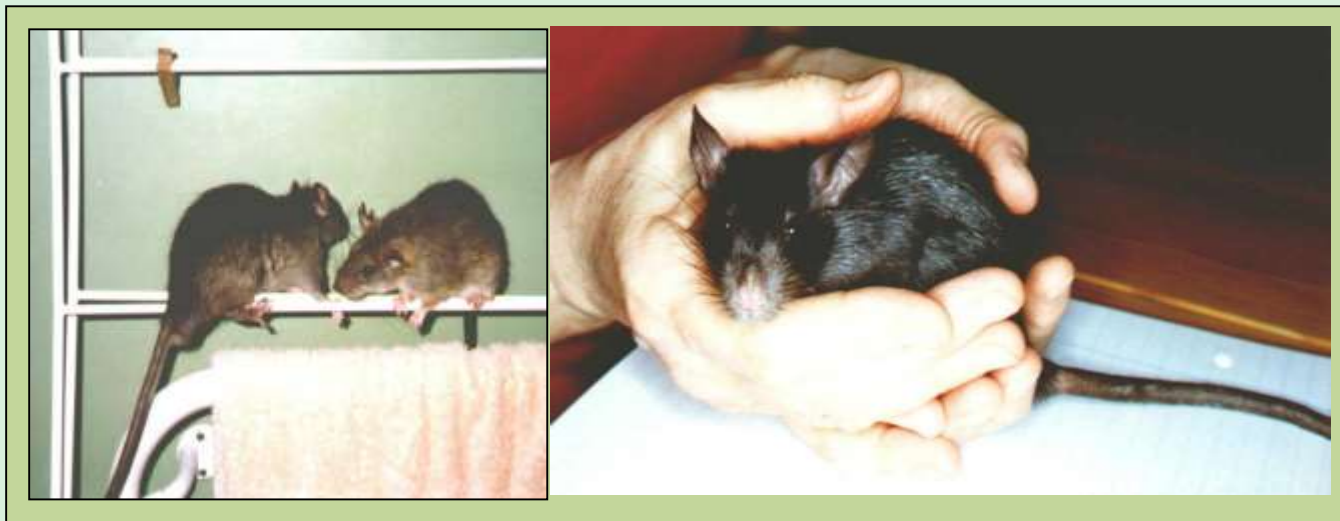
1. หนูสีน้ำตาล หรือ หนูนอร์เวย์
หรือเรียกว่า หนูท่อ หนูขยะ

ชนิดของหนูที่พบบ่อยและมีความสำคัญ

2. หนูท้องขาว

หรือเรียกว่า หนูหลังคา

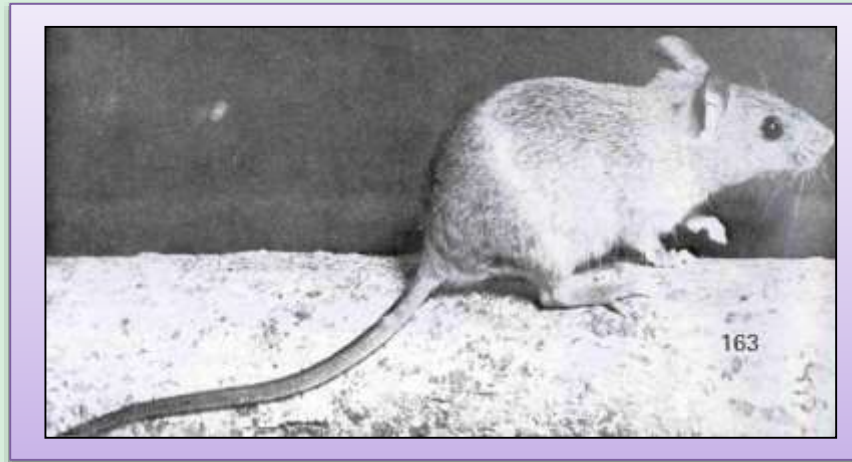
ชนิดของหนูที่พบมากและมีความสำคัญ

3. หนูจิ๊ด

ชนิดของหนูที่พบบ่อยและมีความสำคัญ

4.หนูหริ่ง

ความสำคัญทางการแพทย์

1. เป็นพาหะของโรค

- * Murine Typhus Fever
- * กาฬโรค
- * เลปโตสไปโรซิส
- * ไข้หนูกัด

2. เป็นพาหะนำโรคพยาธิติดหนู ตัวกลม

การควบคุมและกำจัดหนู

1. การปรับปรุงสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อม
2. การทำลายหนูโดยตรง
3. การใช้สิ่งมีชีวิตช่วยควบคุม

Q & A